

ЧАС ПАМ'ЯТАЦЬ.

Сто гадоў таму ў верасні—кастрычніку 1920 года вакол беларускіх зямель разыгралася сапраўдная драма — у Рызе паміж Расіяй і Польшчай пачаліся перагаворы аб аддзяленні на карысць апошняй часткі тэрыторый Беларусі. Гэта быў вынік няўдалай савецка-польскай вайны, у цэлым сітуацыі, якая склалася на фронце, у краіне. На поўдні актыўна наступала армія Урангеля, ішлі баі па іншых напрамках, неўраджай 20-га года выклікаў голад, сялянскія хваляванні ахапілі Расію і Украіну, забяспечваць армію харчаваннем становілася вельмі складана, пачаліся праблемы з мабілізацыяй, і яшчэ шмат іншых праблем, для вырашэння якіх патрэбен быў мір. У віры падзей апынуўся Аляксандр Чарвякоў — першы кіраўнік савецкай рэспублікі, старшыня ЦВК — Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта, з 1919 па 1938 гады вышэйшага органа дзяржаўнай улады.

Пытанне стаяла аб тым, быць ці не быць наогул Беларусі самастойным палітычным утварэннем. Каля вытокаў яго фарміравання разам з цэлай плеядай беларускай палітычнай эліты, народжанай рэвалюцыяй, стаяў Аляксандр Чарвяк, сапраўднае імя будучага палітыка, або як ён сам падпісваўся, Аляксандр Чарвяк. Гэта потым, па рэкамендацыі Сталіна, для мілагучнасці прозвішча будзе зменена на Чарвякоў. Тады ж, у 20-м, яму ўсяго 28 гадоў, але за плячыма ўжо сур'ёзны палітычны досвед, як, зрэшты, у многіх прадстаўнікоў яго пакалення.

«Раю вам, спадар Чарвяк, кінуць панібратства з мясцовым насельніцтвам»

Ураджэнец вёскі Дукарка Мінскай губерні, ён скончыў спачатку Віленскае народнае вучылішча, затым Віленскі настаўніцкі інстытут, пацвердзіў званне народнага настаўніка і збіраўся прысвяціць сябе рабоце на вёсцы, таму папрасіўся ў вёску, хоць мог застацца ў Вільні, куды перабралася сям'я. Хутчэй гэта было заканамернасцю. Да пачатку мінулага стагоддзя на тэрыторыі сучаснай Беларусі сфарміравалася ўнікальная сацыяльная група — васковая інтэлігенцыя, што стала вынікам шматгадовага працэсу выцяснення беларускага насельніцтва з гарадоў у вёску. Напрыклад, у самым беларускім горадзе Віцебску, а ён уваходзіў у склад Беларускай губерні, адзінай у Расіі створанай па нацыянальнай прыкмеце ўказам Кацярыны ад 12 снежня 1796 года «...у сувязі з аб'яднаннем Магілёўскага і Полацкага намесніцтваў у адзіную Беларускаю губерню», беларускае насельніцтва складала менш як 20%. Тыповымі прадстаўнікамі сельскай інтэлігенцыі былі многія вядомыя беларусы, дастаткова ўспомніць толькі Якуба Коласа і яго выдатныя творы. Што ж датычыцца работы Аляксандра Чарвяка ў сельскай школе, то аб гэтым захаваліся ўнікальныя дакументы той пары. Ён настаўнічаў у Трокскім павеце і пры гэтым актыўна дапамагаў простым сялянам напісаць прашэнне, скаргу, раіў, як адстойваць свае правы, нягледзячы на тое, што асноўную частку насельніцтва складалі літоўцы, каля 30% — палякі і зусім трохі — беларусы. Але Чарвякоў вучыць і польскую, і літоўскую, каб свабодна гутарыць з людзьмі, вучнямі. Павага да нацыянальнай ідэнтычнасці захавецца ў Чарвякова на ўсё жыццё. Тады ж яго дзейнасць не засталася незаўважанай ўладамі. У адной са справаздач паліцыі за сакавік 1912 года чытаем: «Школу наведваў прыстаў і папярэдзіў: «Раю вам, спадар Чарвяк, кінуць панібратства з мясцовым насельніцтвам». І прыпіска: «Узяты пад назіранне».

Прозвішча змяніў Сталін

Вайна ўнесла свае карэктывы. Пасля заканчэння Аляксандраўскага ваеннага вучылішча ў Маскве, у лютым 1917-га, Чарвякова накіроўваюць у Петраград для праходжання службы ў кулямётнай роце. Але рэвалюцыйны рух прыцягвае. У маі ён уступае ў партыю бальшавікоў, шлях да якой ляжаў праз Беларускаю сацыял-дэмакратычную рабочую партыю, удзельнічае не толькі ў

дзейнасці бальшавіцкіх арганізацый, але і актыўна займаецца пытаннямі беларускіх бежанцаў. Нечакана ў лютым 1918 года Чарвякова адклікаюць у Маскву, шыфраграма загадала: «Тэрмінова прыбыць у Савет Народных Камісарыяў РСФСР». Там ён даведаўся, што Саўнаркамам прынята рашэнне стварыць спецыяльную ўстанову, якая займалася б нацыянальнымі справамі беларусаў. А 14 лютага 1918 года ў газеце «Правда» быў апублікаваны дэкрэт, падпісаны Старшынёй Саўнаркама РСФСР У. І. Леніным, у якім паведамлялася: «Пры Народным камісарыяце па справах нацыянальнасцяў арганізуецца камісарыят па справах беларусаў». Камісарам прызначаны Аляксандр Чарвякоў. Менавіта тады адбылася яго сустрэча са Сталіным, які на той перыяд займаўся нацыянальным пытаннем, і з якім яго будзе звязваць не толькі работа, але, мяркуючы па дакументах, нейкі час і добрыя адносіны. У далейшым гэта адыграе не апошнюю ролю ў падтрымцы беларускай партыйнай арганізацыі пры прыняцці шэрагу рашэнняў. Тады ж было рэкамендавана змяніць прозвішча. Сталін наогул любіў карэктаваць іх — Кабылінскі становіцца Былінскім, Грэк — Грэкавай, Чарвяк — Чарвяковым, Джанджава — Цанавым і г. д. Чарвякоў і здагадвацца не мог, якую страшную ролю сыграе ў яго лёсе Іосіф Джугашвілі. Пры ўсіх жа найважнейшых пытаннях, якія даводзілася вырашаць на пачатку фарміравання беларускай дзяржаўнасці Чарвякову, прыярытэтнымі з'яўляліся нацыянальныя, пісьменнасць насельніцтва, сялянства і, вядома ж, пытанне тэрыторыі.

Пешшу ў Рыгу

У верасні 1920-га рэспубліка апынулася перад пагрозай аддзялення значнай часткі зямель з кампактным пражываннем беларускага насельніцтва. У Рызе пачыналіся перагаворы па пытанні вызначэння савецка-польскай мяжы. З расійскага боку дэлегацыю ўзначаліў Адольф Абрамавіч Іофэ, член калегіі Народнага камісарыята рабоча-сялянскай інспекцыі, польскую — Ян Дамброўскі. Прадстаўнікоў Беларусі на перагаворы не запрашалі. Але гэта не спыніла кіраўніцтва рэспублікі, пытанне было надзвычайнай важнасці. Аляксандр Чарвякоў, на той момант старшыня Ваенна-рэвалюцыйнага камітэта, разам з сакратаром роўкама Іванам Рыгоравічам Клішэўскім самастойна накіроўваюцца ў Рыгу адстойваць інтарэсы беларусаў. Як дабіраліся, гісторыя асобная — дарогі разбітыя, пасля ваенных дзеянняў не адноўленыя. У таварным вагоне ўдалося даехаць толькі да станцыі Себеж, але і гэта не спыніла. Далей ішлі пешшу, арыенцір — раскіданыя шпалы. Але да асноўных перагавораў яны ўсё ж паспелі — прыбылі ў Рыгу 18 верасня, хоць савецкая дэлегацыя знаходзілася там з 12 верасня. У беларусаў — ніякага афіцыйнага статусу і ніякіх правоў на ўздзел у перагаворах. Дакументы Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь фонду 60п, справы 455, вопісу 3 захоўваюць лісты Чарвякова пра тое, што тады адбывалася ў Рызе. У іх увесё драматызм сітуацыі. Першы ён адпраўляе ў Мінск 20 верасня, з яго даведаемся, што яны з Клішэўскім «пад каўпаком»:

«Мы акружаны шпіёнамі з усіх бакоў. На кожнага з нас прыпадае дзве паненкі і адзін мужчына з літоўскай контрвыведкі. Гэтая работа ў іх пастаўлена не горш як было пры царызме. Сочаць за кожным нашым крокам». Тым не менш Чарвякоў далучаецца да савецкай дэлегацыі, хоць гэтак папярэднічала не менш драматычная сітуацыя — на першым пасяджэнні Ян Дамброўскі заявіў: «Я бачу ў спісе прадстаўнікоў нейкай міфічнай дзяржавы. Пакуль мы не пераканаемся ў законнай сіле паўнамоцтваў усіх дэлегатаў, працяг перагавораў лічым немагчымым». Становішча фактычна выратаваў Кіраў, тады прадстаўнік РСФСР у Грузіі і член дэлегацыі, які нагадаў, што 31 ліпеня 1920 года прынята Дэкларацыя аб абвешчэнні Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусь. «Вам добра вядома, спадары, што ССРБ існуе як федэратыўная суверэнная дзяржава, незалежнасць якой дэклараваная ВЦВКам». Адаказ-польскай дэлегацыі: «Не ведаем такой дзяржавы і не жадаем слухаць». У выніку Чарвякова прызначылі экспертам пры савецкай дэлегацыі без надання афіцыйнага статусу, але і гэта была някая маленькая, але перамога. У лістах у Мінск ён інфармаваў кіраўніцтва рэспублікі аб ходзе перагавораў, мяркуючы па якіх, беларусы не раз становіліся парушальнікамі спакою. «З нашага боку прапанова — вусце Свіслачы пры ўпадзенні ў Нёман на поўдзень К. М. Свіслач, Белавеж, Высока-Літоўск, Брэст-Літоўск. Палітыкі разгубіліся, папрасілі два дні адтэрміноўкі для адказу. Мы чакаем...». Спраўджваліся найгоршыя здагадкі Іофэ аб тым, што ўздзел дэлегацыі ад Беларусі, супраць прысутнасці якой ён быў першапачаткова, можа ўсё перавярнуць на перагаворах. На гэтым фоне ў Мінск з 29 верасня да 3 кастрычніка ідуць лісты, поўныя драматызму. «Характэрным для польскай дэлегацыі з'яўляецца тое, што яна цяпер зусім ужо не гаворыць аб прыгнечаных народнасцях, якія жывуць паміж Польшчай і Расіяй, якім яна нясе свабоду, а кажа пра межы Польшчы, якія забяспечваюць яе жыццёвыя інтарэсы. Зразумела, што такая пазіцыя не дапускае нават намёку на існаванне нейкай Беларусі, ...паколькі інтарэсы Польшчы несумненна сутыкнуцца з інтарэсамі Беларусі». Чарвякоў просіць пашырць яго паўнамоцтвы, бо «польскі бок... мінімум яго патрабаванняў, гэта мяжа крыху на захад ад Мінска, каб лініі «Баранавічы — Лунінец, Сарны адышлі да Польшчы. Калі я пачаў гаварыць пра настроі ў Беларусі, то ён (Іофэ) сказаў мне: «Мір заключае Расія з Польшчай, але не Беларусь». Пярэчанне было і з боку польскай дэлегацыі, якая заявіла, як пісаў у сваім лісце Чарвякоў ад 3 кастрычніка, «...польская дэлегацыя заяўляе, што з маскоўскім чыноўнікам Чарвяковым яны гаварыць не жадаюць, а жадаюць гаварыць з прадстаўніком беларускага народа. Паводле слоў прэм'ер-міністра Беларускай Народнай Рэспублікі спадар Ластоўскага, я магу прадстаўляць толькі камуністычную партыю, але не беларускі народ».

Але і да думкі ўрада БНР, які на той момант знаходзіўся ў эміграцыі і ніяк не хацеў прызнаваць, што створаная ў рамках нямецкай

акупацыі, яна была незразумелая беларускаму народу і не падтрыманая ім, таксама не прыслухаліся. Як сведчаць дакументы, на дзеянні яе прадстаўнікоў наогул не было ніякай рэакцыі, хоць у верасні 1920-га ў Парыж на адрас дзяржаў Антанты была накіравана нота аб тым, што Расія не мае права выступаць на перагаворах ад імя Беларусі, народ якой мае свой законы ўрад. Не атрымаўшы адказу, урад БНР накіроўвае паўторную ноту, у якой ужо патрабуе прызнаць яго законнасць і абараніць тэрыторыю рэспублікі ад захопу Польшчай, Літвой і РСФСР. Адначасова 7 верасня ён звярнуўся з нотай і да Польшчы, нагадаўшы аб абяцанні Пільсудскага забяспечыць свабоду беларускаму народу. У ёй была цікавая прыпіска — у выпадку прызнання незалежнасці Беларусі кіраўніцтва БНР гарантавала падтрымку стварэння польска-беларускай федэрацыі. Праігнаравала Польшча і патрабаванне даць паўнамоцтвы на перагаворах дэлегацыі БНР у складзе Ластоўскага, Цвікевіча і Пігулеўскага. Незразумелая структура толькі замяніла Польшчы, працэс і без таго ішоў складана. Намаганні ж Чарвякова былі не марныя. 12 кастрычніка 1920 года ў Рызе быў падпісаны дагавор аб перамір'і, а ў яго першым артыкуле гаварылася: «Абодва дагаворныя бакі, згодна з прынцыпам самавызначэння народаў, прызнаюць незалежнасць Украіны і Беларусі». Гэта было фактычна першае міжнароднае прызнанне рэспублікі. Аднак вынік канчатковых перагавораў, якія завяршыліся Рыжскім мірам 18 сакавіка 1921 года, быў прадвызначаны ўжо тады. «Становішча на фронце настолькі дрэннае, што трэба заключыць мір. Дырэктыва ад ЦК гаворыць: «У крайнім выпадку згаджайцеся», — пісаў Чарвякоў у кастрычніку 20-га з Рыгі. Пра гэта — і ў выступленні Леніна ад 15 кастрычніка 1920-га перад старшынёй выканкамаў Маскоўскай губерні: «Становішча Савецкай рэспублікі надзвычай цяжкае, што прымусіла нас спяшацца з мірам перад зімовай кампаніяй». Толькі вось якой цаной — далей у тэксце: «...лепш мець горшую мяжу, г. зн. атрымаць меншую тэрыторыю Беларусі і мець магчымасць меншую колькасць беларускіх сялян выраць з-пад прыгнёту буржуазіі, чым падвергнуць новым цяжкасцям, новай зімовай кампаніяй сялян Расіі. Вось прычына».

Калінін быў супраць

Пасля падпісання Рыжскага міру рэспубліка страчвала не толькі заходнія землі, якія адыходзілі да Польшчы, але і частку ўсходніх. Віцебская, Гомельская і Смаленская вобласці адыходзілі да Расіі. Насельніцтва рэспублікі — 1,6 мільёна, тэрыторыя — 6 паветаў былой Мінскай губерні. Чарвякоў пачынае планамерную работу па вяртанні ў склад Беларусі ўсходніх зямель з кампактным пражываннем беларускага насельніцтва. Як вядома з гісторыі, два самыя складаныя пытанні для дзяржавы — гэта тэрытарыяльнае і нацыянальнае. Талант Чарвякова дазволіў пазбегнуць канфлікту па гэтых двух кірунках, хоць гісторыя ведае нямала сумных прыкладаў іх крывавага вырашэння. Работа была складаная, карпатлівая і небяспечная, калі даводзілася ўступаць у публічную спрэчку з многімі кіраўнікамі партыі. Асабліва востры канфлікт пачынаўся са ўсесаюзным старастам Калініным, які быў катэгорычна супраць узбуйнення Беларусі і прымаў актыўныя дзеянні, каб гэтага не адбылося. Пры гэтым ідэю падтрымаў Сталін і Троцкі, тады яны яшчэ былі аднагалосныя па многіх пытаннях. У снежні 1922 года ў беларусаў з'явіўся шанец выправіць сітуацыю. 30 снежня 1922-га ў Маскве

пачаў работу І Усесаюзны з'езд Саветаў, дэлегацыю ад Беларусі ўзначальваў Чарвякоў. Як вядома, дэлегаты аднагалосна прагаласавалі за стварэнне СССР, толькі вось па галоўным пытанні — аб умовах уваходжання ў яго склад чатырох рэспублік, якія сталі яго заснавальнікамі, — Закаўказская, Украіна, Беларусь і Расія — разгарэлася дыскусія. Ленінскі план — рэспублікі ўваходзяць у склад як суверэнныя. План Сталіна — на правах аўтаноміі з адзіным цэнтрам у Маскве, да якога схіляліся дэлегаты ўжо гатовыя прагаласавалі. На гэтых прынцыпах быў падпісаны Дагавор аб утварэнні СССР. Гэта было дастаткова смелым крокам, а самастойную пазіцыю Чарвякова Сталін яшчэ прыпомніць. Суверэннітэт меў на ўвазе ў тым ліку і вызначэнне граніц, для Беларусі гэта — архіважная праблема тэрыторыі. Лісты Чарвякова ў ЦК, абгрунтаванне неабходнасці ўзбуйнення рэспублікі, настойлівасць беларускага кіраўніка сталі нагодай разгляду гэтага пытання на палітбюро. І зноў — гарачая дыскусія. Ізноў катэгорычна супраць Калінін, падтрымка з боку Сталіна і Троцкага. Менавіта іх думка стала вырашальнай. 3 сакавіка 1924 года ВЦВК РСФСР прыняў пастанова «Аб узбуйненні БССР», да яе адыходзілі Гомельская, Віцебская, Смаленская вобласці, насельніцтва павялічалася да пяці мільёнаў чалавек. Усерасійскі стараста з сітуацыі змяніў з'яўляецца ўсё ж такі факты, калі Міхаіл Іванавіч асабіста абзвоньваў кіраўніцтва гэтых абласцей і прапаноўваў перадаць прадпрыемствы, абсталяванне на баланс расійскім прадпрыемствам у іншых рэгіёнах, каб яны не дасталіся беларусам. Дзякуючы настойлівасці Чарвякова ў 1926-м да Беларусі былі далучаныя яшчэ два паветы — Гомельскі і Рэчыцкі, насельніцтва павялічалася да шасці мільёнаў. Роля Чарвякова ва ўзбуйненні БССР вялікая. Кіраўнік маленькай рэспублікі, не супастаўнай нават з Украінай, змог пераканаць кіраўніцтва СССР у такой неабходнасці — гэта дазвала пачаць паўнаважнае яе эканамічнае, нацыянальна-культурнае развіццё, а ў вярхах задумаліся, ці не прэтэндуе Чарвякоў на ролю палітыка ўсесаюзнага ўзроўню.

«Пабудаваць сацыялізм без нацыянальнага нельга»

Здаецца, надыходзіў стабільны, і што важна, прадукцыйны час для савецкай рэспублікі. Хоць не ўсё было гладка і адназначна нават у дачыненні да нацыянальнай культуры, мовы. Аб гэтым на XII канферэнцыі КП(б)Б разгарнулася гарачая дыскусія. На ёй Чарвякоў выклаў прынцыпы ажыццяўлення нацыянальнай палітыкі, беларусізацыі, і гэта, як ні дзіўна, выклікала шквал крытыкі. У стэнаграме адны абурэнні. З выступлення Кудыра: «...беларуская мова складваецца штучна. Скажыце, што разумее сялянскі пад словам «соковок», сялянскі ніколі так не скажа. Можна ў вёсцы дазволіць выкладанне беларускай мовы як прадмет, але не навязваць яе сілком». Або з выступлення Быхаўскага: «Я лічу шкоднымі ўхілы на культурным фронце, якія трэба спыніць. Калі беларуская мова з'яўляецца немаччу, то трэба гэтую немач спыніць». І ўсё ў такім духу. Чарвякоў даводзіць свае тэзісы па нацыянальным пытанні. Ён ухіль асуджае: «...гэта бязладдзе, калі насаджаецца беларуская мова там, дзе гавораць на рускай».

АЛЯКСАНДР ЧАРВЯКОЎ. ВЫТОКІ

Пры гэтым акцэнт робіць на тым, што «гэта мова большасці насельніцтва, працэс улівання беларускай мовы ў наша жыццё непазбежны. Пабудаваць сацыялізм без нацыянальнага нельга». Пры гэтым уся работа прадугледжвае павагу да нацыянальных культур. «Калі да мяне прыходзяць і гавораць на рускай, польскай, беларускай і нават яўрэйскай, то захоўваю маўчанне, быццам нешта разумею, і стаўлю сабе задачу вывучыць яўрэйскую мову». Чарвякова ў гэтым пытанні падтрымаў Сталін, як і стварэнне пры ЦК Беларускага аддзела на ўзор польскай і яўрэйскай секцый, каб кіраваў беларускім рухам і згладжаў усе ўхілы. Прызнавалася еўрапейскае значэнне беларускай мовы, яе важнасць для сувязі з замежнай часткай беларусаў. Што было зроблена для беларускай культуры ў 1920-я гады, шырока вядома. Гэта і вяртанне ў рэспубліку творчай інтэлігенцыі, нацыянальны тэатр, нацыянальнае кіно, дзе, дарэчы, у першым беларускім фільме Юрыя Тарыча «Лясная быль» зняўся і сам Чарвякоў, чатыры афіцыйныя дзяржаўныя мовы — беларуская, руская, польская, ідыш. У плане адукацыі, пісьменнасці насельніцтва ўжо XII з'езд КП(б)Б канстатаваў: «Беларусь, якая не мела да рэвалюцыі ні адной вышэйшай навучальнай установы, цяпер мае іх чатыры, і Акадэмію навук, і шэраг іншых устаноў». І далей: «Мы маем рост эканамічных і культурных як працоўных беларускай нацыі, так і нацыянальных меншасцяў. У дачыненні да самай буйной меншасці — працоўных яўрэяў — праведзена вялікая работа, асабліва ў частцы надзялення зямлёй, таксама праведзена вялікая работа ў дачыненні да палякаў, латышоў, культурныя патрэбы рускай часткі задавальняюцца таксама ў поўнай меры». Пры гэтым правы нацыянальных меншасцяў улічваліся і ў эканоміцы. Напрыклад, 15 ліпеня 1924 года была прынята пастанова ЦВК БССР «Аб практычных мерапрыемствах па правядзенні нацыянальнай палітыкі».

Вырашалася і сялянскае пытанне, дзе рэспубліка шукала свой шлях зыходзячы з нацыянальных асаблівасцяў. Для аграрнага рэгіёна гэта было самае важнае пытанне. Наогул яшчэ ў пачатку XX стагоддзя тэма пераўтварэння сельскай гаспадаркі з'яўлялася, бадай, адной з самых папулярных у Расіі — ажыццяўлялася маштабная рэформа, якая праводзілася прэм'ер-міністрам Пятром Сталыпіным і атрымала назву сталыпінскай. Шмат у чым яна абапіралася на прынцыпы вядзення сельскай гаспадаркі, прапанаваныя беларускім землеўладальнікам Эдвардам Вайніловічам, які ўзначальваў Мінскае сельскагаспадарчае таварыства і не стамляўся паўтараць, што прадухіліць рэвалюцыю можа толькі зямельная рэформа. Яна мела на ўвазе перадачу зямлі ва ўласнасць землеўладальніку, перасяленне сялян у маланаселеныя паўднёва-ўсходнія раёны Заходняга краю. Гэта дазволіла б вырашыць пытанне скучанасці і малазямелля ў цэнтральных раёнах, а яшчэ ў якасці падтрымкі — крэдыты, работа з банкамі, парады па агратэхніцы на пясчаных землях. Асаблівасці вядзення гаспадаркі на вёсцы абзначыў і Чарвякоў 8 ліпеня 1919 года на сходзе адказных працаўнікоў Беларусі ў Мінску, дзе ён заявіў: «Беларусь знаходзіцца на пераходным этапе ад Расіі да Заходняй Еўропы. У Еўропе капіталістычная гаспадарка, якой няма ў Расіі, але ёсць у Беларусі». У 22-м у РСФСР быў прыняты Закон «Аб працоўным землекарыстанні», калі яго прааналізавалі ў Беларусі, то прыйшлі да высновы, што для мясцовых умоў ён не падыходзіць, і ў красавіку таго ж 22-га ЦВК прыняў сваю пастанову

«Аб вольным выбары формаў землекарыстання». Сялянам давалася права самім вызначаць тып вядзення падсобнай гаспадаркі — хутарскі, грамадскі, змешаны, давалася і права арандаваць зямлю, выкарыстоўваць наёмную працу. Сялянам у якасці крэдытаў спачатку было выдзелена 142 тысячы рублёў, а праз год ужо больш за тры мільёны. Ішло і пераразмеркаванне канфіскаваных зямель. Найбяднейшаму сялянству да Кастрычніцкай рэвалюцыі належала толькі палова — 22 мільёны гектараў, астатняя частка валодала невялікая частка памешчыкаў, напрыклад, княгіня Гогенлоз мела 712 тысяч дзесяцін, князь Вітгенштэйн — 700 тысяч дзесяцін, граф Тышкевіч — 296 тысяч, граф Патоцкі — 240 тысяч. Толькі ў адной Мінскай губерні ў князя Радзівіла налічвалася каля 200 тысяч дзесяцін зямлі.

«Ці не адраджаюць у Беларусі кулака?»

Прынятыя меры мелі цалкам канкрэтныя вынікі — у рэспубліцы з'явіліся новыя пасёлкі, тысячы хутароў, вырашалася вельмі складаная праблема для Беларусі — скучанасць у цэнтральных абласцях і перанаселенасць у вёсцы. Пры гэтым існаваў і план наркама землеўладання Беларусі Дзмітрыя Прышчэпава, які высунуў лозунг: «Беларусь — Чырвоная Данія. Беларусь у развіцці сельскай гаспадаркі павінна ісці па шляху Даніі і абавязана стаць Даніяй на Усходзе». Гэта быў не проста лозунг. Данія — краіна ў якой, як і ў Беларусі, пераважалі дробныя прыватныя гаспадаркі. Тая першыя рэформы даводі хутка прынеслі станоўчыя вынікі. Сяляне пачалі пашыраць гаспадаркі, перасяляцца на хутары, іх дабрабыт паляпшаўся, да сярэдзіны 20-х у рэспубліцы ўпершыню з'явіліся ўласныя грошы. Яна даказвала, што падняць эканоміку рэальна за кошт сельскай гаспадаркі, што яшчэ раз пацвердзілі ўжо ў XXI стагоддзі ў незалежнай Беларусі. Тады ж грошы былі накіраваныя на будаўніцтва прамысловых прадпрыемстваў, а па тэмпах развіцця рэспубліка апырэдзіла РСФСР і Украіну. Пазітыўныя змены адзначылі ўжо ў 1926-м годзе на пасяджэнні ЦВК СССР, на якім прагучала і іншае: «Ці не адкат гэта да буржуазнага ладу? Ці не адраджаюць у Беларусі кулака?» У краіне пачыналіся ўжо праблемы з хлебнарыхтоўкамі. У 27-м яны рэзка знізіліся, сяляне патрабавалі павышэння закупачных цэн. Пытанне было вынесена на разгляд XV з'езда ВКП(б), дзе сутыкнуліся дзве групы: Сталін у зрыве нарыхтовак бачыў узмацненне кулака і патрабаваў «надзвычайных мер» у адносінах да сялян; Бухарын абгрунтаваў неабходнасць саступак сялянству. Перавага аказалася на баку Сталіна, курс у вёсцы рэзка мяняўся, будучыня прызнавалася толькі за калектыўнымі гаспадаркамі. 14 снежня 1927 года ў партарганізацыі была накіравана Дырэктыва ЦК ВКП(б) пад грыфам «Сакрэтна», у ёй патрабаванне: «націснуць па зверску на нашы партарганізацыі, арыштоўваць спекулянтаў, кулачкоў і іншых дэзарганізатароў рынку і палітыкі цэн». Фактычна гэта былі палітычныя рашэнні, якія ішлі ў разрэз і з законамі эканомікі, і з цвярозым сэнсам. Чарвякоў жа працягваў верыць у правільнасць узятага курсу, высунуўшы знакаміты лозунг: «Багацей, сялянін», тым больш што рэспубліка выканалала план па нарыхтоўках і мяняць нічога не збіралася. Натхняў і артыкул Мікалая Бухарына, які выйшаў у газеце «Правда» 30 верасня 1928 года перад пачаткам гаспадарчага года, — «Нататкі эканаміста», ён схіляўся да таго, што калгасы — гэта не шлях да камунізму, і высунуў лозунг: «Узбага-

З поўным тэкстам дакумента можна азнаёміцца ў бібліятэцы